

HADİSLER BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİM VE ÖĞRETİM METODU

EDUCATION AND TRAINING METHOD OF THE PROPHET IN THE CONTEXT OF
HADITHS

ABDURRAHMAN ECE

DR. ÖĞR. ÜYESİ. SIIRT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ, HADİS ANABİLİMDALI

arahman1977@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-9755-789X>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.10.11>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
2 Mart / March 2019

Kabul Tarihi / Accepted
10 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as: Ece, Abdurrahman, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim Ve Öğretim Metodu [Education and Training Method of the Prophet In the Context of Hadiths]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/10 (Haziran/June 2019): 291-314.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyatdersisi@kilis.edu.tr

HADİSLER BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİM VE ÖĞRETİM METODU

Öz

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de eğitim ve öğretim, toplumların en önemli meseleleri arasındaki yerini korumaktadır. Birey, aile ve toplumun gelişmesinde eğitim ve öğretimin katkısı büyüktür. Cehaletten saadete giden yol hiç şüphesiz doğru bir eğitim ve öğretimden geçmektedir. Eğitimdeki başarının bütün alanlardaki başarıyı beraberinde getireceği muhakkaktır.

Bu nedenle Allah, insanları akıl ve irade ile donatmakla kalmamış, onlara bilmediklerini öğretmek ve en doğru metotla onları eğitip terbiye etmek için peygamberler görevlendirmiştir. Yani peygamberler aynı zamanda aslında birer muallimdirler. Onların eğitim metodu vahiy ile de desteklendiğinden örnek alınması gereken en doğru metottur. Bu bağlamda peygamberliğin son ve en mükemmel halkası, Kur'an'ın kıyamete kadar inananlara örnek kıldığı Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Onun yetiştirdiği sahabe nesli, aldıkları eğitim sayesinde nesiller arasında en mümtaz nesil olmayı başarırken, yaşadıkları asır da saadet dönemi olmuştur.

Dolayısıyla Resûlullah'ın (s.a.s.) eğitim metodunu doğru bir şekilde tespit edip anlamaya çalışmanın özellikle dinî eğitim ve öğretim alanındaki günümüz problemlerini daha iyi analiz etmeye katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Çalışmada örnek rivayetler üzerinden Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim metodundan bazı ilkeler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, muallim, eğitim, öğretim, metot.

EDUCATION AND TRAINING METHOD OF THE PROPHET IN THE CONTEXT OF HADITHS

Abstract

Education and training, as it was in the past, is still one of the most important issues of societies. The contribution of education and training in the development of individual, family, and society is great. The path from ignorance to happiness is undoubtedly through the right education and training.

For this reason, Allah has not only equipped people with reason and will, but also has appointed Prophets to teach them what they do not know and educate them with the right method. In other words, prophets are also teachers. Their training method is also supported by revelation, which is the most accurate method to take. In this context, the last and most perfect ring of prophethood is Muhammad (pbuh). He was made an example for those who believe until the Resurrection.

Since the prophesying building is complete with it, there is no doubt that it performs the most perfect training method. We are convinced that this method will help us analyze the problems better in the field of religious education and general education. In this study, we have tried to reveal some principles from the Prophet's teaching and teaching method through the narrations.

Keywords: Hadith, Prophet, Teaching, Education, Method.

GİRİŞ

Talim yani eğitim ve öğretim, Allah'ın peygamberlere yüklediği önemli görevlerden biridir. Ayetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) insanlara kitap ve hikmeti öğreten bir muallim olduğuna vurgu yapılmış,¹ dini uygulama konusunda üseve-i hasene kılındığı ifade edilmiştir.² Dolayısıyla muallimlik onun önde gelen vasıflarından biridir. Onun bu vazifeyi nasıl ifa ettiği, hangi ilkeleri önemseydiği, başarısının arkasındaki ilke ve prensipleri bilmenin eğitimciler için ufuk açıcı olacağı kanaatindeyiz.

Eğitim ve öğretim sisteminin sağlam ilke ve prensiplerle yürütülmesi toplumu yükselteceği gibi onun çökmesi de toplumun çöküşü olacaktır. Yüce Allah, ilk insan olarak Hz. Adem'i yarattıktan sonra ona eşyanın isimlerini öğrettiğini ifade ederek eğitimin her zaman insan için gerekli olduğuna işaret etmiştir.³ Toplumdaki eğitim ve öğretimin çökmesi, ayetlerde laneti celbeden sebeplerden biri sayılmıştır.⁴ Son Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s.) inen ilk vahyin, eğitim ve öğretimin temeli olan "Oku" emriyle başlaması, işin ciddiyetini anlamak için yeterlidir.⁵ İlk peygamberle başlayıp devam eden eğitim faaliyeti son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) şahsında en mükemmel halini almıştır. Onun ne kadar başarılı bir muallim olduğunun en büyük göstergesi yetiştirdiği sahâbe neslidir.⁶ Bu çalışmada -birçok konuda bizlere ışık tutacağına inandığımız- Hz. Peygamber'in hadisleri bağlamında eğitim ve öğretim metodunu kısaca ortaya koymaya çalışacağız.

Aslında Hz. Peygamber'in eğitim metoduna dair birbirinden değerli çalışmalar yapılmıştır.⁷ Ancak konunun ehemmiyeti ve her zaman güncel olması, zaman ve şartlar değiştikçe yeni çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu düşünceden hareketle hadisler bağlamında konu yeniden ele alınacaktır.

¹ Bk. el-Bakara, 2/129, Âli İmran, 3/164.

² Bk. el-Bakara, 2/151, 282; el-Cum'a, 2; el-Ahzâb, 21.

³ Bk. el-Bakara, 2/30-31.

⁴ Bk. el-Mâide, 5/78-79.

⁵ Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle nâşirün, 1438/2017), "Bedü'l-vahiy", 1.

⁶ Abdulfettâh Ebû Guddê, *er-Resûlü'l-mu'allim*, (Beyrut: Mektebü'l-Matbu'âtî'l-İslâmiyye bi Hâleb, 1996/1417), 14.

⁷ Bu konuda yapılan yakın dönem çalışmalarından birisi, 20. yüzyıl âlimlerinden Abdulfettâh Ebû Guddê'ye (1917-1997) aittir. Onun *er-Resûlü'l-mu'allim*, (Beyrut: Mektebü'l-Matbu'âtî'l-İslâmiyye bi Hâleb, 1996/1417) adlı bu çalışması, Enbiya Yıldırım tarafından, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sas.) ve Öğretim Metotları*, (Ankara: Otto Yayınları, 2017) adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu konuda iki akademik çalışma da Selçuk Coşkun tarafından yapılmıştır. Bk. Selçuk Coşkun, *Hiz. Peygamber'in sünnetinde yetişkinlerin eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991); Selçuk Coşkun, *Bir muallim olarak Hz. Peygamber'in insan telakkisi*, (Doktora, Atatürk Üniversitesi, 1996); Diğer bir çalışma Abdullah Özbek'e aittir. Bk. Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (Konya: Esra Yayınları, 1994).

1. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) EĞİTİM VE ÖĞRETİM METODU

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) muallimlik vasfına vurgu yapılmıştır.⁸ Ayrıca onun da, "... Ben ancak muallim olarak gönderildim" buyurduğu rivayet edilmiştir.⁹ Bu rivayet, kaynaklarımızda zayıf olarak yer alsada da¹⁰ *Sahîh-i Müslim*'deki "... Allah beni zorlaştıran ve sıkıntı isteyen biri değil, muallim ve kolaylaştıran biri olarak gönderdi"¹¹ rivayetiyle kuvvet kazanmaktadır. Hz. Peygamber'in eğitiminde yetişenlerden biri olan Muaviye b. Hakem (r.a.), "... Ne öncesinde, ne de sonrasında onun gibi güzel eğiten öğreten birini görmedim" demektedir.¹² Karâfi (684/1285) bazı usûl âlimlerinin, "Hz. Peygamber'in hiçbir mucizesi olmasaydı, sadece ashabı onun nübüvvetinin ispatı için yeterdi" dediklerini aktararak yetiştirdiği neslin adeta bir mucize olduğunu ifade etmiştir.¹³ Her ne kadar bu ifade çok iddialı gibi görülse de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eğitimde ne kadar başarılı olduğunu ortaya koyması açısından kanaatimizce önemlidir.

Bir muallim ve takip ettiği metodu ne kadar iyi olursa olsun, muhatap kitlede yeterli istek ve heves olmadığında istenilen başarının elde edilmesi

⁸ Bk. Bk. el-Bakara 2/129; Âl-i İmrân 3/164; el-Cuma 62/2.

⁹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu rivayet ilk olarak Abdullah b. Mübarek'in (ö. 181/797) *ez-Zühed ve'r-rakâik*'inde, daha sonra Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned*'i ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'i gibi kaynaklarda yerini almıştır. Rivayet Abdullah b. 'Amr (r.a.) (ö. 65/684-85) isimli sahâbiden gelmektedir. Rivayetin tam metni şöyledir: "Hz. Peygamber bir gün Mescid'e girdi. Mescid'teki iki gruptan birinin Allah'ı zikrettiğini diğer grubun ise aralarında ilim müzakere ettiklerini gördü. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: İkisi de hayır meclisidir. Şöyle ki Allah'ı zikredip ona dua edenler var ya, Allah dilerse onlara verir dilerse vermez. Diğer meclistikeler ise insanlara ilim öğretiyor ve aralarında ilim öğreniyorlar. Ben de ancak muallim olarak gönderildim. Dolayısıyla bu meclis daha üstündür" ve onların arasına oturdu." Bk. Ebü Abdurrahmân Abdullâh b. Mübarek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, *ez-Zühed ve'r-rakâik*, thk. Habîbürrahmân el-Azamî, (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1: 488; Ebü Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî, (Mısır: Darü Hecer, 1999/1419), 4: 11; Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, (Kahire: Dâru İhyâi Kutubî'l-Arabiyye, 1372/1952), "Mukaddime", 17, 1: 83; Abdülfettâh Ebü Gudde, *er-Resâlü'l-mu'allim*, (Beirut: Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye bi Haleb, 1996/1417), 8-10.

¹⁰ Rivayetin tüm tarihlerinde müdellis ravilerden sayılan Abdurrahman b. Ziyâd (ö. 156/772) yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) kendisi için "leyse bi şeyin" dediği, Yahyâ b. Main'in (ö. 233/848) ise "daifun" dediği nakledilmiştir. Ebü Hatim er-Râzi'ye (ö. 277/890) göre onun hadisleri delile elverişli değildir, sadece mütabaat için yazılır. Ebü Zür'a er-Râzi (ö. 264/878), Nesâi (ö. 303/915) ve Darekutni (ö. 385/995) de onu zayıf görmüşlerdir. Bk. Ebü'l-Vefâ Sibtü İbni'l-Acemî Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî, *et-Tebyîn li esmâi'l-müdellisîn*, thk. Yahya Şefik Hasan, (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986/1406), 38:43; İbn Ebü Hâtîm, Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzi, *el-Cerh ve't-ta'dil*, (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1952/1372), 5: 234-235; Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzi el-Bağdâdî, *ed-Du'afâ ve metrâkin*, thk. Abdullah el-Kâdî, (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986/1406), 2: 94.

¹¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), "Talâk", 29.

¹² Müslim, "Mesâcid", 33; Nesâi, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâi, *es-Sünen*, (Beirut: Dârü'l-Ma'rîfe, 1420), "Salât", 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 1999/1420), 39: 175.

¹³ Bk. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısri el-Karâfi, *el-Furûk*, (B.y.: Âlemu'l-Kutub, ts.), 4: 170.

mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber'in iyi bir eğitimci ve öğretmen olduğu kadar, muhataplarının da oldukça istekli şahıslar olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴ Aslında Hz. Peygamber (s.a.s.) evvela yetiştirdiği bu neslin eğitim ve öğretime istekli insanlar olmasını sağlamıştır.¹⁵ Dolayısıyla üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri hedef kitleyi eğitim ve öğretime hazır hale getirmek, onlarda farkındalık oluşturmaktır.

1.1. Hz. Peygamber'in Öğrenmeye ve Öğretmeye Teşviki

İnsanlar faydalarına olduğuna inandıkları şeyleri öğrenmeye ve yapmaya, zararlarına olan şeylerden ise uzak durmaya meyillidirler. Böyle olunca bir muallimin öncelikle muhataplarını öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmesi ve cehaletin zararlarından sakındırması gerekmektedir.

Hz. Peygamber'in bütün hayatı boyunca takip ettiği metodun ilk esasını "tergîb ve terhîb"¹⁶ yani "teşvik etme ve sakındırma" prensibi oluşturmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim, onun müjdeleyici ve uyarıcı vasfına birçok yerde vurgu yapmıştır.¹⁷ Dolayısıyla bu vasıf eğitim ve öğretimde onda bir ilkeye dönüşmüştür. O, inananları iyi ve faydalı şeyleri öğrenip yapmaya teşvik etmiş, müjdelemiş, kötü ve zararlı şeylerin neticesinden sakındırmıştır.¹⁸

Sahâbenin Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim konusundaki teşvik ve uyarılarını dikkate almasında ayetlerin de ayrı bir yeri vardır. Ayetler inananları Hz. Peygamber'e itaat ve ittiba yanında ilim öğrenmeye teşvik etmiş, cehaletten şiddetle sakındırmıştır.¹⁹ Hz. Peygamber'in hadisleri de azimlerini bir kat daha arttırmıştır. O (s.a.s.), "*Her kim ilim öğrenmek için bir yola koyulursa Allah ona cennete giden bir yolu kolaylaştırır,*"²⁰ "*Âlimler peygam-*

¹⁴ Hz. Peygamber, "*En hayırlı insanlar/nesil benim neslimdir...*" diyerek onları övmüştü. Bk. Buhârî, "Şehâdât", 9, "Fadâilü's-sahâbe", 1; Müslim, "Fadâilü's-sahâbe", 211.

¹⁵ Günümüzdeki eğitim problemlerinden birisinin muhatap kitledeki isteksizlik olduğu düşünüldüğünde bu hususun ne kadar önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

¹⁶ Konu hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Görmez, "Tergîb ve Terhîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 508-509.

¹⁷ Bk. el-Bakara, 2/119; Sebe, 34/28; Fussilet, 41/4.

¹⁸ Hz. Peygamber'in bu konudaki hadisleri özel çalışmalara konu olmuştur. Bk. Abdülazîm b. Abdülkavîy el-Munzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, (Beirut: Mektebetü'l-Meârif, 1424); Diğerleri için bk. Görmez, "Tergîb ve Terhîb", 40: 509.

¹⁹ Daha önce belirtildiği gibi Allah'ın ilk emrinin "Oku" olması kendi başına bir teşviktir. Bu ve ilme teşvik edip cehaleti yeren diğer ayetler için bk. el-Alak, 96/1-5; Âl-i İmrân, 3/18; Tâhâ, 20/114; el-Enbiyâ, 21/7; el-Ankebût, 29/43; el-Mücâdele, 58/11; ez-Zümer, 39/9; Fâtür, 35/37.

²⁰ Müslim, "Zikir ve'd-duâ", 38; Ebû Dâvud, Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eşâs b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi, *es-Sünen*, (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty.), "İlim", 1.

berlerin varisleridir,”²¹ “Allah hayrını dilediği kulunu dininde fakih kılar”²² gibi hadisleriyle hep inananları okumaya ve öğrenmeye teşvik etmiştir.²³

Ayet ve hadislerdeki bu teşvikler sayesinde sahâbiler, ilmin önemini o kadar iyi kavramıştır ki Hz. Peygamber’in sohbetini kaçırmamak için çözümler aramışlardır. Misal olarak Hz. Ömer, bunun için komşusu ile nöbetleşmeye gitmek suretiyle bir gün kendisi, bir gün komşusu Allah Resûlünü (s.a.s.) dinlemeye gitmiştir.²⁴ Onlar, öğrenmenin önemini o kadar anlamıştır ki Hz. Peygamber’i başları üzerinde kuş varmış gibi pür dikkat dinlemişlerdir.²⁵ Ebû Hureyre (r.a.) gibi hiçbir işle uğraşmayıp karın tokluğuyla ondan ayrılmayanlar vardı,²⁶ Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.) gibi her işittiğini yazanlar,²⁷ öğrendiklerini unutmamak için aralarında müzakerelere edenler vardı.²⁸ İlim öğrenmek için Medine dışından gelenler²⁹ olduğu gibi bunun için Suffe mektebinde yatılı kalanlar vardı.³⁰

Hz. Peygamber’in öğrettiği birçok husus, kendisine iletilen sorular karşısında verdiği cevaplardan oluşmaktadır.³¹ Başka bir ifadeyle birçok hadisin sebab-i vurûdu sahâbilerin Resûlulah’a (s.a.s.) ilettiği sorulardır. Mesela İslam nedir?³² En faziletli İslam hangisidir?³³ En faziletli amel hangisidir?³⁴ gibi sorular bu konuda akla ilk gelenlerdir. Bu durum, Hz. Peygamber’in sahâbeyi ilim arzusu ve bunu hayata yansıtma aşkıyla eğittiğini göstermek-

²¹ Buhârî, “İlim”, 10; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü’l-Tirmizî/el-Câmi’u’s-Sahih*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, (Beyrut: Dâru’l-İhyâit-Turâsî’l-Arabî, 1962/1382), “İlim”, 19; Ebû Dâvud, “İlim”, 1.

²² Buhârî, “İlim”, 10; Müslim, “Zekât”, 98; Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta*, thk. M. Mustafâ el-A’zamî, (Ebû Zabiyy: Müessesetu Zâyd b. Sultân, 2004/1425), 2: 900.

²³ Daha fazla hadislerle ulaşmak için hadis kaynaklarının “Kitâbü’l-İlim” bölümlerine bakılabilir.

²⁴ Buhârî, “İlim”, 27, “Nikâh”, 83; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimi el-Busti, *Sahihu İbn Hibban bi tertibi İbn Belban*, thk. Şuayb el-Arneut, (Beyrut: Muessesetu’l-Risale, 1993/1414), 9: 492.

²⁵ Buhârî, “Cihâd ve’s-Siyer”, 37.

²⁶ Buhârî, “Buyû”, 1; “Fedâilu’s-Sahâbe”, 10; “İ’tisâm”, 22; Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 160.

²⁷ Buhârî, “İlim”, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11: 57; Hâkim en-Neysâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *Müstedrek*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1397/1977), 1: 105.

²⁸ Nesâî, “Güsl”, 28; İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî, (Beyrut: Daru’l-İhyâit-Turâsî’l-Arabî, 1975), “Zekât”, 14; Tirmizî, “Menâkıb”, 1; Hâkim, *Müstedrek*, 1: 94.

²⁹ Buhârî, “Ezân”, 17, 18; Müslim, “Mesâcid”, 292; Ebû Muhammed Abdullah ed-Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed, (Riyâd: Dâru’l-Muğni, 1420), 1: 96.

³⁰ Buhârî, “Mevâkütü’s-salât”, 40; Ebû Dâvud, “İcâre”, 1; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, (Beyrut: Müessesetu’l-‘Ulûmi’l-Kur’an/Dâru Kurtuba, 2006/1427), 1: 314; Suffe hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Baktır, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 469-470.

³¹ Konuyla ilgili örnekler için bk. Celaluddîn es-Suyûtî, *el-Luma’ fi esbâbi vurûdi’l-hadis*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1404/1984); İbn Hamza el-Hüseynî, *el-Beyân ve’t-tarîf fi esbâbi vurûdi’l-hadis eş-şerîf*, (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-arabî, ts.).

³² Buhârî, “İmân”, 33.

³³ Buhârî, “İmân”, 4, 5, 18.

³⁴ Buhârî, “İmân”, 16.

tedir. İşte eğitim ve öğretimde esas olması geren önemli hususlardan birisi kanaatimizce bu olmalıdır. Zira muhataplardan gelen soruların konuya duydukları ilgiyi gösterdiği açıktır.

Bütün bunlar eğitim ve öğretimde başarılı olmak için hedef kitleye işin ehemmiyetini kabul ettirmek gerektiğini ortaya koymaktadır. İşte Hz. Peygamber'in metodundaki bu ilkenin eğitim ve öğretim üzerindeki başarısının en güzel örneği sahâbilerdir. Onların da sonraki dönemde bu ilkeyi en güzel şekilde uyguladıkları ve başarılarının arkasında bu önemli ilkenin olduğu söylenebilir.³⁵

1.2. Üsve-i Hasene Olmak

Eğitim ve öğretimin olmazsa olmazlarından birisi de eğitmenin, hedef kitlesi için üsve-i hasene yani güzel bir örnek/rol model olmasıdır. Söylediklerini kendisinde amele dönüştürmeyen kimseler Kur'an-ı Kerim'de uyarılmış, böyle bir hareketin Allah katında büyük günah olduğu hatırlatılmıştır.³⁶

İnsanlara Kur'an ve hikmeti öğretmekle görevlendirilen Hz. Peygamber'e bu açıdan baktığımızda o bir muallim olmakla kalmamış öğrettiği Kur'an ve hikmetin canlı örneği olmuştur. Hz. Aişe onun bu yönünü "Onun ahlakı Kur'an'dı."³⁷ diyerek ifade etmiştir. Kur'an onun ahlakında canlanmıştı. Nitekim Kur'an'da da onun bu yönü övülmüş, inananlar için üsve-i hasene (güzel bir örnek) kılındığına dikkat çekilmiştir.³⁸

Hadislere baktığımızda bu hususta birçok örnek bulmak mümkündür. Misal olarak girdiği bir mescitte gördüğü bir kirliliği kendisi temizlemiş daha sonra sahâbeyi bu konuda uyarmıştır.³⁹ Böylece öğretmek istediği hususu evvela kendisi uygulayarak göstermiştir. Namaz vakitlerini öğrenmek isteyen birisine de iki gün boyunca göstererek öğretmiştir.⁴⁰ Böylece namazların ilk ve son vaktini, bu şahıs görerek öğrenmiştir. Aynı şekilde abdesti soran bir kişiye abdest alıp göstererek öğretmiştir.⁴¹ İbn Abbâs (r.a.) da bir gün Hz. Peygamber'in evinde uyuduğunu ve geceleri nasıl geçirdi-

³⁵ Misal olarak hadis rivayetinde müksirün sahâbilerden biri olan Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) rivayet ettiği hadislerin önemli bir kısmı, kendisine iletilen sorular üzerine verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Bk. Abdurrahman Ece, "Câbir b. Abdullah'ın Hadis Rivayet Metodu", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/1, (17), (Nisan 2017), 336-363.

³⁶ Bk. es-Saf, 61/2-3.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41: 148.

³⁸ Bk. el-Kalem, 68/4; el-Ahzâb, 33/21.

³⁹ Mâlik, *Muvatta*, 2: 273; Buhârî, "Ebvâbü'l-mescid", 1; Müslim, "Mesâcid", 52.

⁴⁰ Mâlik, *Muvatta*, 1: 4; Müslim, "Mesâcid", 176.

⁴¹ Ebû Dâvud, "Tahâret", 51, Elbânî rivayetinin hasen-sahih olduğunu ta'likinde belirtmiştir.

ğini görerek öğrendiğini anlatmıştır.⁴² Her ne iş olursa olsun en güzel ve en sağlam şekilde yapmak gerektiğini öğütlemiş⁴³ pratikte bunu en güzel şekilde göstermiştir. Nitekim ayetlerde iman ile amel sık sık birlikte ve yan yana zikredilerek, inandığı gibi yaşamının önemine vurgu yapılmıştır.⁴⁴

Hız. Peygamber'in örneklik teşkil eden bu yönü eğitim ve öğretimdeki başarısında oldukça etkili olmuştur. Aslında fiillerin sözlerden daha etkili olduğu, Hudeybiye'de yaşanan olaydan açıkça anlaşılmaktadır. O gün Resûlullah (s.a.s.) oradakilere, "Haydi kurbanlarınızı kesin ve tıraş olup ihramdan çıkın" dediğinde sahâbe duraksamıştır. Hız. Peygamber'in kurbanını kesip tıraş olduğunu gördüklerinde ise hemen kalkıp kurbanlarını kesmiş ve birbirini tıraş etmiştir.⁴⁵ Onun görevi, insanın yaratılış gayesi olan kulluğu⁴⁶ hakkıyla öğretmek olmuştur. Bunun için kulluğun en mükemmel şeklini evvela kendisi yaşamıştır. Yüce Allah, birçok ayette onun bu yönüne dikkatlerimizi çekmiştir.⁴⁷ Onun yaptığı ibadetleri/kulluğu adeta az görüp aşırıya kaçmak isteyenleri, "*Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir*"⁴⁸ diyerek uyarılmış ve eğitimde esas olan muallimi örnek almak olduğunu vurgulamıştır.

İnananlar, inanç, ibadet, muamelat ve ahlakla ilgili bütün hususlarda, teoriden pratiğe, söz ve davranışlarında hep onu örnek almışlardır. Böylece anlatarak öğretmenin yanında hareket ve davranışlarıyla yaşayarak eğitmenin de Hız. Peygamber'in metodunun vazgeçilmez bir ilkesi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

1.3. Sevgi ve Merhamet Temelli Eğitim

Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretim metodunda sevgi ve merhamet sıfatları öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle o eğitimini bu esaslar üzerinde bina etmiştir. Bu sıfatlar aslında Yüce Allah'ın dikkatimizi çektiği sıfatlarıdır. Ayette Hız. Peygamber hakkında şöyle denilmiştir: "*Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merha-*

⁴² Buhâri, "Vitr", 1; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 181.

⁴³ Abürrezzâk Ebû Bekir b. Hemmâm, *Musannef*, (Ma'mer b. Râşid'in *Câmi'i* ile birlikte), thk. Habîburrahmân el-Azâmî, (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî-el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 3: 507; Ebû Yâ'la Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsned*, (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1404/1984), 7: 349; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 1: 275.

⁴⁴ Mîsal olarak şu ayetlere bakılabilir: el-Asr 103/3; el-Beyyine 98/7; et-Tin 95/6; el-Burûc 85/11.

⁴⁵ Buhâri, "Ebvâbü'l-İhsâr", 2, "Şurût", 15; Ebû Dâvud, "Cihâd", 168.

⁴⁶ Bk. ez-Zâriyât 51/56.

⁴⁷ Bk. el-İsrâ 17/1; el-Furkân 25/1; el-Bakara 2/23.

⁴⁸ Buhâri, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 1.

metlidir." (et-Tevbe, 9/128). Bu sıfatların aslında her eğitimcide bulunması gerektiği açıktır. Zira sevgi ve merhamet temeline dayanmayan bir eğitim başarılı olmaz.

İstenen başarının elde edilebilmesi için temeli sevgi ve merhamet üzere kurulu bir yöntem izlenmelidir. Eğitimci işine düşkün olmalı, hedef kitlesini sevmeli, onlardan biri olmaya çalışmalıdır. Mesela Hz. Peygamber (s.a.s.) ashâbına tuvalet adabını anlatacağı sırada *"Ben sizin için bir baba gibiyim"* dedikten sonra, *"Tuvalete gittiğinizde kibleye önünüzü veya arkınızı dönmeyin..."*⁴⁹ buyurmuştur. Bu, onun eğitimde muhataplarına bir baba şefkatiyle yaklaştığını göstermektedir.

Aslında hadisleri incelediğimizde bu konuda birçok örneğe rastlamak mümkündür. Mâlik b. Huveyris (r.a.) genç arkadaşlarıyla Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim kitlesine dâhil olmuştur. Yirmi günlük eğitimden sonra Hz. Peygamber onların evlerini özlediklerini anlamış ve onlara memleketlerine dönmelerini söylemiştir.⁵⁰ Ayrıca mescidin içinde bevlitmeye çalışan bedeviye tepki gösterenlere Hz. Peygamber'in engel olması ve bedevinin kirlettiği yere bir kova su döktükten sonra onu çağırıp güzellikle öğüt vermesi onun eğitim metodundaki sevgi ve merhamet tezahürleridir.⁵¹

H. Peygamber, onlardan biri gibiydi. Onlarla seviniyor onlarla üzülüyordu. Varsa sıkıntılarına sabrediyor, sevgisini/güler yüzünü hiç kimseden esirgemiyordu. Muhataplarına hikmet ve güzel öğütlerle yaklaşıyordu. Kaba ve sert mizaçlı değildi.⁵² Kendisine on yıl hizmet eden Enes b. Mâlik'e bir kez dahi "öf" bile dememiştir.⁵³

1.4. Yetki ve Sorumluluk Verme

H. Peygamber'in eğitim ve öğretim metodundaki bir diğer ilke sorumluluk yüklemek olmuştur. Bu husus, inanan erkekleri ve kadınları birbirinin dostu kılan Allah'ın, Kur'an'da vurguladığı bir konudur.⁵⁴ Hz. Peygamber, eğittiği sahâbilerinin eğitimden olmalarını, öğrendiklerini başkalarına öğretmelerini ve ilimlerini her geçen gün biraz daha geliştirmelerini teşvik etmiş, bazılarını eğitim ve öğretim işlerinde özel görevlendirmiştir.

⁴⁹ Ebû Dâvud, "Tahâret", 4; Nesâî, "Tahâret", 36, Elbâni, rivayetin ta'likinde hasen olduğunu belirtmiştir.

⁵⁰ Buhârî, "Ezân", 17, 18; Müslim, "Mesâcid", 292; Dârimî, *Sünen*, 1: 96.

⁵¹ Buhârî, "Vudû", 56, 58;

⁵² Bk. Âl-i İmrân 3/159.

⁵³ Buhârî, "Edeb", 39; Müslim, "Fadâil", 51.

⁵⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/79, 104; et-Tevbe 9/71.

Misal olarak Musab b. Umeyr (r.a.) Medine'ye bir muallim olarak gönderilmiştir.⁵⁵ Mâlik b. Huveyris (r.a.) ve beraberinde gelenlerden, memleketlerine döndüklerinde insanları eğitmeleri istenmiştir.⁵⁶ Aynı şekilde Muaz b. Cebel (r.a.) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) Yemen'e gönderildiğinde kendilerine öğreticilik yapma vazifesi yüklenmiştir.⁵⁷ Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) Süryanice öğrenmesini istemiştir.⁵⁸ Hz. Ali'ye, "Eğer Allah senin vasıtanla bir kişiye hidayet verirse, senin için kızıl develer vermekten daha hayırlıdır"⁵⁹ diyerek onu ve tüm inananları eğitime teşvik etmiştir. "Bir ayet dahi olsa benden öğrendiklerinizi diğer insanlara ulaştırınız"⁶⁰ diyerek de herkesi öğreticiliğe yönlendirmiştir. Bununla da kalmayarak veda hutbesinde, "Burada bulunanlar bulunmayanlara söylediklerimi ulaştırın"⁶¹ diyerek adeta genel bir tebliğ/eğitim ve öğretim yani ilim seferberliği başlatmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, "Benim bir hadisimi işittiği gibi muhafaza edip onu başkasına ulaştırmanın Allah yüzünü ak etsin"⁶² diyerek ilmi olduğu gibi değiştirmeden aktarmayı ve öğretmeyi istemiştir.

Hz. Peygamber'in verdiği bu yetki ve sorumluluğun bilincinde olan sahâbilerden her biri kendi çapında gerek Resûlüllâh'ın (s.a.s.) hayatında gerekse vefatından sonra eğitim ve öğretimin içinde olmuşlardır.

1.5. Tedricî (Aşamalı) Eğitim

Kur'an'ın inzâlinde olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) inananların eğitiminde tedricî bir yöntem izlemiştir.⁶³ Adım adım ilerleyerek öğretmek, verilenlerin zaptını kolaylaştırdığı gibi onları en güzel şekilde hayata yansıtmaya da imkân sağlamaktadır. Bu nedenle ayetler bir iki yılda ve toplu bir şekilde inmemiş peyderpey nazil olmuşlardır. Bu durum, birçok işte olduğu gibi eğitimde de aceleci olmanın isabetli olmadığını, onu zaman ve sürece yaymak gerektiğini ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber, eğitim ve öğretim metodunda bu ilkeyi önemsemiştir.

⁵⁵ Buhârî, "Fadâilu's-sahâbe", 75.

⁵⁶ Buhârî, "Ezân", 17, 18; Müslim, "Mesâcid", 292; Dârimi, *Sünen*, 1: 96.

⁵⁷ Cengiz Tomar, "Yemen", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 406-412.

⁵⁸ Tirmizî, "İlim", 22; Hâkim, *Müstedrek*, 3: 422, Tirmizî, rivayeti hasen-sahih kabul etmiştir.

⁵⁹ Buhârî, "Cihâd ve's-siyer", 101; Müslim, "Fadâil", 34; Ebû Dâvud, "İlim", 10.

⁶⁰ Buhârî, "Enbiyâ", 51; Tirmizî, "İlim", 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11: 25.

⁶¹ Buhârî, "İlim", 9, 37, "Hac", 131, "İhsâr", 19, "Mağâzi", 48, 73; Müslim, "Hac", 446.

⁶² Ebû Dâvud, "İlim", 10; Tirmizî, "İlim", 7; İbn Mâce, "Mukaddime", 18, Hâkim, *Müstedrek*, 1: 87, Elbâni ta'likinde rivayeti sahih kabul etmiştir.

⁶³ Tedricî Yöntem hakkında bilgi için bk. Şevki Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedricî Metodu Önemli", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLII (2001), 59-76; Talip Türcan, "Tedric", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 265-267.

Aralıksız fakat tedricî bir yol izlemiştir. Kur'an'ın yöntemi gibi ilk etapta iman konularına ağırlık vermiş, ibadet, ahlak, âdâb ve muamelat konularının tamamı ayetlerin peyderpey inmesiyle aşamalı olarak öğretilmiştir. Böylece eğitimde önceliklere riayet etmek gerektiğini de ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber, sahâbilerinden de bu yõteme uymalarını istemiştir. Mu'âz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderdiğinde ona tedricî bir yöntem izlemesini tembihlemiştir.⁶⁴ Nitekim sahâbenin Allah Resûlü'nden (s.a.s.) on ayet öğrendikleri, bunları iyice anlayıp amele dönüştürdükten sonra bir on ayet daha öğrendikleri rivayet edilmiştir.⁶⁵

Eğitim ve öğretimde muhatapları bıktırıp usandırmamak oldukça önemlidir. Uzun süren ilim meclislerinin ya da sık sık aralıksız yapılan eğitim oturumlarının muhatapları ilimden soğutacağı muhakkaktır. Zira insanın dinlenmeye ve yorgunluğunu atmaya ihtiyacı vardır. İyi bir eğitimci bunun farkında olmalı muhatapların durumunu dikkate almalıdır. İşte bunu en iyi bilen Allah Resûlü (s.a.s.), ilim meclislerini sahâbenin durumunu dikkate alarak planlamıştır. Aslında bu İslam'ın temel ilkesidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz*”⁶⁶ diyerek bu esasa dikkat çekmiştir. Nitekim ehemmiyetine binaen bu ilke hem *Sahih-i Buhârî*'de hem de *Sahih-i Müslim*'de bir bab başlığı yapılmıştır.⁶⁷

İbn Mesûd (r.a.), Hz. Peygamber'in kendilerini bıktırmamak için her zaman vaaz vermediğinin, uygun vakit kolladığını nakletmektedir.⁶⁸ İbn Mesûd'un (r.a.) talebeleri de kendisinden her gün ilim meclisi kurmasını isteyince o, Hz. Peygamber'in uygulamasını delil göstererek bunu uygun görmemiş ve haftada bir günün (Perşembe günü) yeterli olacağına kanaat getirmiştir.⁶⁹

Dolayısıyla etkili bir eğitim için muhatapların durumlarını, ilme olan istek ve seviyelerini dikkate alarak tedricî bir yöntem yanında bıktırmayacak bir yol izlenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

1.6. İhtiyaç Odaklı Eğitim

Eğitimın önemli ilkelerinden birisi de ihtiyaç odaklı olmasıdır. Buna kişiye özel eğitim veya birebir eğitim de diyebiliriz. Hz. Peygamber inanlarla birebir ilgilenir, onları birebir eğitir, ihtiyaçlarına göre her birisine

⁶⁴ Buhârî, “Zekât”, 1, 40, 62; Nesâî, “Zekât”, 1.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38: 466; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 15: 436, (30549), *Müsned* muhakkiki Şu'ayb el-Arnaût rivayetinin hasen olduğunu belirtmiştir.

⁶⁶ Buhârî, “İlim”, 11; Müslim, “Cihâd”, 6.

⁶⁷ Buhârî, “İlim”, 11; Müslim, “Sıfâtü'l-münâfikin”, 82-83.

⁶⁸ Buhârî, “İlim”, 11-12; Müslim, “Sıfâtü'l-münâfikin”, 82-83.

⁶⁹ Buhârî, “İlim”, 12; “Daavât”, 69; Müslim, “Sıfâtü'l-münâfikin”, 82-83.

farklı şeyler öğrettiği olurdu. Söz gelimi yeni Müslüman olanlar ile yıllardır İslam'ı yaşayanlara öğrettiği şeyler farklı olabiliyordu. Aynı şekilde aynı soruya verdiği cevapları zaman zaman farklı idi. O, soruyu iletilen kişinin durumuna göre cevap verirdi. Onun amacı çok bilgi vermekten ziyade eğittiği kişilerin eksik taraflarını tamamlamaktı.

Mesela oruçlu iken eşini öpmek için izin isteyen iki kişiden ihtiyar olanına izin verirken gence izin vermemiştir. Bunun sebebini soran sahâbeye “*ihtiyar nefesine hâkim olabilir*” diyerek cevap vermiştir.⁷⁰ Aynı şekilde yaşlı anne babası hayatta olduğu halde cihada çıkmak için izin almaya gelen kişiye, “onlara hizmet ederek cihad et” demişti.⁷¹ “*En faziletli amel hangisidir?*” diye soranlara ya da öğüt talep edenlere, zamana, şartlara ve kişiye göre en uygun cevabı vermiştir.⁷²

Dolayısıyla onun eğitim metodu şartları dikkate alan aynı zamanda ihtiyaç odaklı yani kişiye özel birebir eğitim idi. Ona göre her bilgiyi herkesle paylaşmak her zaman isabetli olmayabilirdi. Bu nedenle Mu'âz b. Cebel'e (r.a.) öğrettiği bir hadisi başkalarıyla paylaşmamasını istemiştir.⁷³ Ayrıca kimseyle paylaşmayıp Huzeyf'eyle paylaştığı bilgiler vardı.⁷⁴ Bu sebeple ona “Hz. Peygamber'in sırdaşı” anlamında “Sâhibü's-sır” صاحب السِّر ismi verilmiştir.⁷⁵

1.7. Dikkatleri Konuya Çekme

İyi bir eğiticinin, hedef kitesini öğretmek istediği konuya odaklanması gerekir. Hz. Peygamber, mesajlarının doğru anlaşılmasını sağlamak ve hedef kitle üzerinde istenen etkiyi bırakmak için değişik yöntemler uygulamıştır. Bazen benzetme veya canlandırma, bazen soru sorma veya misal getirme gibi değişik yöntemler kullanmıştır. Örneğin beş vakit namazın ehemmiyetini anlatmak için onları günde beş kez kapı önünde akan nehirden yıkanmaya benzetmiştir.⁷⁶ Aynı şekilde İman nedir?⁷⁷ Mümin kimdir?⁷⁸

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11: 351, 631.

⁷¹ Buhârî, “Cihâd”, 136, “Edeb”, 3; Müslim, “Bir ve's-sıla”, 5.

⁷² Bazı misaller için bk. Buhârî, “İmân”, 16, “İtk”, 2, “Cihâd”, 1, “Tevhid”, 47; Müslim, “İmân”, 137; Nesâî, “Siyâm”, 43; Tirmizî, “Ebvâbü's-salât”, 127; Buhârî, “Edeb”, 76; Tirmizî, “Daavât”, 46; Hâkim, *Müstedrek*, 1: 51, 54, 444-445, 4: 41, 159, 306, 326; Buhârî, “Zekât”, 1, “Cihâd”, 1; Müslim, “İmân”, 14, 15; Nesâî, “Salât”, 80; Ayrıca bk. Ebû Gudde, *er-Resûlü'l-mu'allim*, 81-92.

⁷³ Buhârî, “İlim”, 49; Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-kebir*, (Mûsul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983), 1: 366.

⁷⁴ Buhârî, “Fadâilu's-sahâbe”, 20, “İstizân”, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45: 525, 534.

⁷⁵ Buhârî, “Enbiyâ”, 24, “Fadâilu's-sahâbe”, 20.

⁷⁶ Buhârî, “Mevâkîtu's-salât”, 5; Müslim, “Mesâcid”, 283.

⁷⁷ Buhârî, “İmân”, 38; Ebû Dâvud, “Sünne”, 15.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39; 381.

Müslüman kimdir?⁷⁹ Müflis kimdir?⁸⁰ Gıybet nedir?⁸¹ Kevser nedir?⁸² gibi sorularla dikkatleri konuya çekmiştir. Cibrîl hadisi diye bilinen hadiste İslam'ı öğretmek için gelen meleğin takip ettiği soru-cevap yöntemi bu bağlamda dikkat çekicidir.⁸³

Hz. Peygamber, konuyu iyice izah edebilmek için bazen soru ileten kişiyle birebir diyaloga girmiş ve empati yapmasını sağlamıştır. Misal olarak zina etmek için izin istemeye gelen bir genci böyle bir yöntemle ikna etmeyi başarmıştır.⁸⁴

Sorular yönelterek dinleyicilerin zekâlarını çalıştırmalarını sağlamak, konunun daha iyi zapt edilmesini sağlayan yöntemlerden biridir. Bu da Hz. Peygamber'in sık sık başvurduğu yollardan biridir. Örneğin, Müslümanın durumu, bereketli ve yaprağını dökmeyen bir ağaca benzer, sizce bu ağaç hangisidir?⁸⁵ diye sorarak sahâbeyi düşünmeye sevk etmiştir. Onların akıllarını çalıştırarak bazen doğruyu bulabileceklerini öğretmek amacıyla, “vefat etmiş annesinin yerine hac edebilir miyim? diye soran kadına, “Annenin bir borcu olsaydı ödemez miydin?”⁸⁶ buyurarak aklını kullanarak içtihat yapmasını istemiştir. Aynı durum, “Kişinin eşiyle ilişkiye girmesinde sevap vardır.” demesini garip karşılayan sahâbîlere, “Nasıl ki bu işi haramda yapmak günah ise onu helalde yapmak aynı şekilde sevaptır.”⁸⁷ diyerek inanların düşünerek hareket etmeleri gerektiğini öğretmiştir.

1.8. Temsilî Anlatım

Temsilî anlatım, Kur'anda çokça rastladığımız bir yöntemdir.⁸⁸ Konuları muhatapların aklına yerleştirmenin en etkili yollarından birinin bu olduğu muhakkaktır. Bu yöntemi Hz. Peygamber de sıkça kullanmıştır. Öyle ki onun bu bağlamdaki hadisleri özel çalışmalara konu olmuştur. Hadis literatüründe onun bu bağlamdaki hadisleri “Emsâlü'l-hadîs” tabiriyle ifade edilir.⁸⁹ Hz. Peygamber birçok konuyu mukayeseye dayanan temsillerle anlatmıştır.⁹⁰

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39; 387.

⁸⁰ Müslim, “Bir ve's-sıla”, 59; Tirmizî, “Sıfatü'l-kuyâme”, 2.

⁸¹ Müslim, “Bir ve's-sıla”, 70.

⁸² Müslim, “Salât”, 53.

⁸³ Müslim, “İmân”, 1; Nesâî, “İmân”, 5.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36: 545; Taberânî, *Mü'cemü'l-Kebir*, 8: 162.

⁸⁵ Buhârî, “İlim”, 4, “Edeb”, 79; Müslim, “Sıfatü'l-münâfikîn”, 64.

⁸⁶ Mâlik, *Muvatta*, 2: 354; Buhârî, “Ebvâbü'l-İhsâr”, 33, “İ'tisâm”, 12; Müslim, “Siyâm”, 157.

⁸⁷ Müslim, “Zekât”, 53; İbn Hibbân, *Sahih*, 9: 475; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35: 376.

⁸⁸ Âl-i İmrân 3/59; el-Hasr 59/15-16; el-Bakara 2/17, 261, 264, 265; el-Arâf 7/176; el-Ankebût 29/41; el-Cuma 62/5; el-Hadid 57/20.

⁸⁹ Bk. M. Yaşar Kandemir, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 297-299, yazar, bu konuda yazılmış ondan fazla eserin ismini zikretmiştir.

⁹⁰ Hadislerdeki teşbih ve temsiller hakkında geniş bilgi için bk. “Adem Dölek, *Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, (Erzurum: Ekev Yayınevi, 2001).

Kur'an okuyanın durumunu turunç meyvesine benzetmesi,⁹¹ iyi arkadaşın durumunu misk satıcısına benzetmesi,⁹² münafığın durumunu iki sürü arasında gidip gelen kararsız koyuna⁹³ benzetmesi bu temsillerden sadece birkaçıdır.⁹⁴

Hız. Peygamber (s.a.s.) bazen de anlatacağı konuyu çizdiği şekiller üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bu da temsili anlatımın diğer bir şeklidir. Misal olarak Allah'a giden yol ile Şeytan'a giden yolları yerde yaptığı bir çizim üzerinde anlatmaya çalışmıştır.⁹⁵ Cennetin en faziletli kadınlarını,⁹⁶ aynı şekilde insanın eceli ile emelini⁹⁷ bir çizim üzerinde anlatmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi geçmişlerin kıssalarında misaller getirerek anlatmak da Hız. Peygamber'in eğitim metodunun bir parçası olmuştur. İbrahim (a.s.), İsmail (a.s.),⁹⁸ Adem (a.s.), Musa'nın (a.s.) kıssaları,⁹⁹ mağaradakilerin kıssası,¹⁰⁰ kör, alacalı ve kel kıssası¹⁰¹ gibi akıl ve benliklerde bırakacağı güçlü etkilerden dolayı davetçiler ile eğitimcilerin ihtiyaç duyduğu çeşitli kıssalar anlatmıştır.¹⁰²

1.9. Beden Dilini Aktif Kullanma

Etkili bir iletişimde beden dilinin katkısı inkâr edilemez. Bazen öğretici hiçbir şey anlatmasa da beden diliyle birçok şey ifade edebilir. İnsanın sakinliği, öfkesi, hoşnutluğu, hoşnutsuzluğu, sevinci, hüznü, açlığı, tokluğu yüzüne yansıdığı gibi bu halleri ifadelerine de zaman zaman yansır.¹⁰³ Bunun gibi insan, karşındakilere iletmek istediklerini adata görselleştirerek daha etkili bir şekilde beden diliyle anlatabilir. Ayrıca beden dili, söylenenleri tam işitmeyenlerin anlamasına da katkı sağlar.¹⁰⁴

Hız. Peygamber (s.a.s.) beden dilini bu bağlamda eğitim ve öğretimin bir aracı olarak başarılı bir şekilde kullanmıştır. O (s.a.s.), Müminin mü-

⁹¹ Buhârî, "Et'ime", 29, "Tevhîd", 57; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirin", 243.

⁹² Buhârî, "Zebâih", 31; Müslim, "Bir ve's-sıla", 146.

⁹³ Müslim, "Sıfâtü'l-münâfikin", 17; Nesâî, "İmân", 31.

⁹⁴ Başka örnekler için bk. Buhârî, "İlim", 20; Müslim, "Fedâil", 15; Buhârî, "Merda", 1; Müslim, "Sıfâtü'l-münâfikin", 59, 60.

⁹⁵ İbn Mâce, "Mukaddime", 1; Hâkim, *Müstedrek*, 2: 319, Elbâni'ye göre sahihtir.

⁹⁶ Hâkim, *Müstedrek*, 3: 160; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 409, isnadı sahihtir.

⁹⁷ Buhârî, "Rikâk", 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17: 212.

⁹⁸ Hz. İbrahim ve İsmail'in kıssaları için bk. Buhârî, "Enbiyâ", 9, "Müsâkât", 10.

⁹⁹ Birkaç örnek için bk. Buhârî, "Enbiyâ", 31, "Kader", 11, "Tevhid", 37; Müslim, "Kader", 13.

¹⁰⁰ Buhârî, "Müzâra'a", 11; Müslim, "Zikir", 100.

¹⁰¹ Buhârî, "Enbiyâ", 51; Müslim, "Zühd", 10.

¹⁰² Yusuf el-Kardavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Hanifi Akın, (İstanbul: Nida Yayınları, 2008), 56-57.

¹⁰³ Hz. Peygamber'den bazı örnekler için bk. Buhârî, "İlim", 28, "Lukata", 9, "Edeb", 7, "İsti'zân", 47; Mâlik, *Muvatta*, 1: 118, 2: 966, 1000; Buhârî, "İmân", 11, "Ebvâbü'l-mesâcid", 1.

¹⁰⁴ Hz. Peygamber'in beden dili hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Karataş, *Peygamberimizin (s.a.v.) Beden Dili*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012).

min için durumunu, parçaları birbirini destekleyen bir binaya benzetirken parmaklarını birbirine geçirerek göstermiştir.¹⁰⁵ Yetime sahip çıkan kimsenin cennette kendisine yakın olacağını ifade etmek için işaret ve orta parmağını bir araya getirerek göstermiştir.¹⁰⁶ Altın ve ipeğin erkeklerle haram olduğunu anlatırken ipeği sağ eline, altını sol eline alarak göstermiştir.¹⁰⁷

Hız. Peygamber'in cana yakın biri olması başarısında oldukça etkili olmuştur. Bir baba şefkatiyle zaman zaman muhataplarının elinden ya da omuzundan tutmuş daha sonra istediğini anlatmıştır. Abdullah b. Mesud'a (r.a.) namazda okunan teşehhüdü öğretirken onun elinden tutmuştur.¹⁰⁸ Bir ara İbn Ömer'in (r.a.) de omuzundan tutup "Dünyada bir garip gibi ya da bir yolcu gibi ol!" diyerek öğütte bulunmuştur.¹⁰⁹ Kaynaklar taranırsa bu örnekler çoğaltılabilir.

Hız. Peygamber (s.a.s.), anlattığı bir konu içindeki herhangi bir hususu vurgulamak için bazen bulunduğu vaziyeti değiştirmiştir. Bu durum dinleyicilerin dikkatini o hususa odaklamış ve bunu görüp dinleyenler bir daha unutmamışlardır. Yaslanarak büyük günahları anlattığı bir sırada aniden doğrulmuş ve "*dikkat edin bir de yalan söz/yalan şahitlik*" diyerek büyük günahlar arasında özellikle yalan şahitliğe dikkatleri çekmiştir.¹¹⁰ Kaderi tartışanları görünce sinirlenip, "*Emir olunduğunuz şeyler bunlar mı? ... Sizden öncekiler bunu yaparak helak oldular*"¹¹¹ buyurmuştur.

1.10. Uygun Hitabet Tarzını Seçme

Eğitim ve öğretimde anlaşılır ve etkileyici bir hitabet tarzının etkisi inkâr edilemez. Her hitabet tarzı her yere her konuya ve her muhataba gitmez. Onun için kişiye, mekâna ve makama göre konuşmak ve hitab etmek esas olmalıdır.¹¹² İşte bunun en güzel örneğini Hız. Peygamber'de görmek zor değildir.¹¹³

O (s.a.s.), tane tane konuşur ve bazen söylediklerini üç kez tekrar

¹⁰⁵ Buhâri, "Ebvâbu'l-mesâcid", 54, "Mezâlim", 6, "Edeb", 36; Müslim, "Bir ve's-sıla", 65.

¹⁰⁶ Mâlik, *Muvatta*, 2: 948; Buhâri, "Talâk", 23, "Edeb", 24.

¹⁰⁷ Nesâi, "Zinet", 40; Ebû Dâvud, "Libâs", 14, Elbâni hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

¹⁰⁸ Ebû Dâvud, "Salât", 184; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7: 108, isnadı sahihtir.

¹⁰⁹ Buhâri, "Rikâk", 3; Tirmizî, "Zühd", 25; İbn Mâce, "Zühd", 3.

¹¹⁰ Buhâri, "Şehâdât", 10, "Edeb", 6; Tirmizî, "Bir ve's-sıla", 4.

¹¹¹ Tirmizî, "Kader", 1, Tirmizî rivayetinin garib olduğunu ifade etmiştir. Elbânî'ye göre ise rivayet hasendir. Bk. Nâsrüddin el-Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 2000), 2: 339.

¹¹² Mübârekpûri, *Tuhfetü'l-ahvezî*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.), 8: 8.

¹¹³ Peygamberimizin hitabeti hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Lütfü Kazancı, *Peygamberimizin Hitabeti*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012).

ederdi.¹¹⁴ Örneğin abdest alırken topuklarını kuru bırakanları gördüğünde “(Kuru kaldıkları için) Cehennem’de yanacak topukların vay haline” sözünü iki-üç kez yüksek sesle tekrar etmiştir. Bu durum sahâbîlerin söylenenleri zapt etmelerini kolaylaştırmıştır. Terkisindeki Muaz’a üç kez “Ey Muaz!” diyerek seslenmesi¹¹⁵ gibi bazen muhatabını iki üç-kez ismiyle çağırarak dikkatini konuya yoğunlaştırmıştır.

Onun bazı sözleri cevâmiü’l-kelim,¹¹⁶ yani az ve öz ifadeler idi. Allah ona az sözlerle çok şey anlatma kabiliyeti vermişti.¹¹⁷ O, açılması gereken yerde geniş ve kısa tutulması gereken yerde ise kısa kısa bir üslup kullanmıştır.¹¹⁸

Gerektiğinde latife yapmaktan çekinmemiş ancak her zaman hakkı söylemiştir.¹¹⁹ Kuşu öldüğü için üzülen Enes b. Mâlik’in küçük kardeşi Ebû Umeyr’e, “Ey Ebû Umeyr! Küçük kuşuna ne oldu?”¹²⁰ Enes b. Mâlik’e “Ey iki kulaklı!”¹²¹ Zâhir b. Harâm’a “Bu kulu kim benden satın alır?”¹²² aynı şekilde binmek için bir deve isteyen sahâbîye, “seni bir deve yavrusu üzerinde taşıyacağız”¹²³ diyerek latife yapmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), zaman zaman için ciddiyetini kavratmak için söyleyeceklerini yemin ederek teyit etmiştir. Misal olarak bir hadisinde “Nefsim yed-i kudretinde olan Allaha yemin olsun ki, İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız...” buyurmaktadır.¹²⁴ Bazen de sahâbenin dikkatini çekmek için açıklama gerektiren bir ifadeyi söylemiş ve tepkilerini aldıktan sonra konuyu açıklamıştır. Bu aslında bir nevi önceden konuyu özetlemek sonra da iyi anlaşılması için detaylandırmaktır. Bu uygulamanın en güzel örneği Enes b. Mâlik’in (r.a.) anlattığı şu rivayettir. O, şöyle demektedir: “(İnsanların önünden) bir cenaze götürdüler. İnsanlar onu hayırla andı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) “vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu” dedi. Başka bir cenazeyi

¹¹⁴ Buhârî, “Menâkıb”, 20, “İlim”, 30, “Şehâdât”, 10, “Vudû”, 26; Müslim, “İmân”, 143, “Zühd”, 71; Tirmizî, “İstîzân”, 28.

¹¹⁵ Buhârî, “İlim”, 49.

¹¹⁶ Bk. M. Yaşar Kandemir, “Cevâmiü’l-kelim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 440.

¹¹⁷ Buhârî, “Cihâd ve’s-siyer”, 120, “Ta’bir”, 22, “İtisâm”, 1; Müslim, “Mesâcid”, 5.

¹¹⁸ Yusuf el-Kardavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 67, (Câhiz’dan (ö. 255/686) naklen); bk. Ahmet Lütfü Kazancı, *Peygamberimizin Hitabeti*, 182.

¹¹⁹ Tirmizî, “Bir ve’s-sıla”, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14: 185, 339.

¹²⁰ Buhârî, “Edeb”, 81; Müslim, “Âdâb”, 30.

¹²¹ Ebû Dâvud, “Edeb”, 92; Tirmizî, “Bir ve’s-sıla”, 57, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19: 300, Elbânî rivayet için sahih derken *Müsned* muhakkiki Şuayb el-Arnaût hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. Elbânî, *Sahihu Süneni’t-Tirmizî*, 1: 197.

¹²² İbn Hibbân, *Sahih*, 13: 106, Şuayb el-Arnaût rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir.

¹²³ Ebû Dâvud, “Edeb”, 92; 21: 323, Elbânî ve Şuayb el-Arnaût rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Elbânî, Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahihu Süneni Ebî Dâvud*, (Riyâd: Mektebetü’l-Mearif, 1998/1419), 3: 228.

¹²⁴ Müslim, “İmân”, 94; Tirmizî, “Sıfatü’l-Kiyâme”, 56; İbn Mâce, “Mukaddime”, 9.

götürdüler, insanlar onu şerle andı. Hz. Peygamber (s.a.s.) tekrar, “*vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu*” buyurdu. Hz. Ömer sordu ve dedi ki, “*Anam ve babam sana feda olsun (Ey Allah'ın Resûlü!) Bir cenaze götürüldü, hayırla anıldı siz, “vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu” dediniz. Sonra bir cenaze daha götürüldü, insanlar onu şerle andı siz, yine “vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu” dediniz? Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Sizin hayırla andığımıza cennet, şerle andığınıza cehennem vacip oldu. Siz Allah'ın yerdeki şahitlerisiniz, siz Allah'ın yerdeki şahitlerisiniz, siz Allah'ın yerdeki şahitlerisiniz.”*¹²⁵

Aslında bu şekilde hedef kitleyi soru sormaya sevk ve teşvik etmek daha önce de değinildiği gibi eğitim ve öğretimde oldukça faydalı ve gerekli bir yöntemdir. Nitekim ayetlerde bunun emredildiğini görmekteyiz. “*Bilmiyorsanız zikir/ilim ehline*¹²⁶ sorun” denilmiştir.¹²⁷ Hz. Peygamber bu bağlamda sahâbeyi soru sormaya teşvik etmiştir. Nitekim “*Cehaletin ilacı sormaktır.*”¹²⁸ Sahâbenin Hz. Peygamber'e ilettiği sorular ve bunlara verilen cevaplar hadis kaynaklarında önemli bir yekûn oluşturmuştur. Vefatından sonra bu eğitim ve öğretim yöntemi sahâbe ve tabiîn arasında devam etmiş günümüze kadar gelmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bazen kendisine iletilen sorunun cevabını vermekle yetinmemiş bunu bir fırsat bilip daha fazlasını öğretmiştir. Mesela denizin suyu ile abdest alabilir miyiz? diye soranlara “Denizin suyu temiz, ölüsü de helaldir” diyerek cevap vermiştir.¹²⁹ İletilen soru “mâl lâ ya'ni”¹³⁰ yani boş ve kişiye gereksiz cinsten olduğunda ise cevap vermek yerine farklı konuya dikkatleri çekmiştir. Mesela kıyametin ne zaman kopacağını soran kişiye “sen onun için ne hazırladın ki?” diyerek karşılık vermiştir.¹³¹

Bazen sahâbîleri araştırmaya sevk etmek için konuyu kapalı bırakmayı tercih etmiştir. Misal olarak bir gün Hz. Peygamber üç defa, “Şimdi cennetlik biri yanınıza çıkıp gelecek” demiş ve her seferinde aynı kişi (Sa'd b.

¹²⁵ Müslim, “Cenâiz”, 60; Nesâî, “Salât”, 47; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20: 269.

¹²⁶ Ayette geçen zikir ehlinden maksadın her milletin âlimleri olduğu ifade edilmiştir. Bk. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Cize: Müessesetü Kurtuba, 2000/1421), 9: 393. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı Kur'an meallerinde ifade, “bilenler”, “ilim sahipleri”, “bilgi sahibi olanlar” diye çevrilmiştir.

¹²⁷ Nahl, 16/43; Enbiyâ, 21/7.

¹²⁸ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 127; İbn Mâce, “Tahâret”, 93; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 173, *Müsned*'in muhakkiki Şuayb el-Arnaüt ile Elbânî rivayetinin hasen olduğunu belirtmiştir.

¹²⁹ Mâlik, *Muvatta*, 1: 22; Nesâî, “Tahâret”, 47, Ebû Dâvud, “Tahâret”, 41, Elbânî rivayetinin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebi Dâvûd*, 1: 33.

¹³⁰ Hz. Peygamber, “Kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi kişinin İslam'ının güzelliğindedir” buyurarak “mâ lâ ya'ni” şeylerden uzak durmayı öğütlemiştir. Bk. Mâlik, *Muvatta*, 2: 903; Tirmizî, “Zühd”, 11, Elbânî rivayetinin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, 2: 531.

¹³¹ Buhârî, “Edeb”, 95, 96, “Ahkâm”, 10; Müslim, “Bir ve's-sıla”, 161.

Ebi Vakkas (r.a.) gelmiştir. Bunun üzerine Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.) bu kişiyi cennetlik kılan amellerini merak etmiş ve konuyu araştırıp öğrenmek için bu kişinin evine misafir olmuştur. Neticede bunun nedenini öğrenmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs ona şöyle demiştir: “Gördüklerin dışında bir şey yapmıyorum, fakat içimde hiçbir Müslümana kin beslemiyorum ve Allah’ın verdiği bir hayırdan dolayı kimseyi kıskanmıyorum.”¹³²

Hız. Peygamber gerektiğinde sahâbeye söz hakkı vermiş ve onları bu şekilde onurlandırmıştır. Hız. Ebû Bekir’in (r.a.) de bulunduğu bir mecliste bir sahâbî gördüğü rüyayı anlatarak Hız. Peygamber’den yorumlamasını beklemiştir. Tam bu sırada Hız. Ebû Bekir, “İzniniz varsa ben yorumlayayım” deyince Allah Rasûlü (s.a.s.) ona söz hakkı vermiştir.¹³³ Bir diğer hadisede sahâbî söz hakkı talep etmediği halde Hız. Peygamber konuyu ona havale etmiştir. Söz konusu hadiseye göre aralarında anlaşamayan iki kişi Allah Resûlü’nün (s.a.s.) huzuruna gelmiş ve Hız. Peygamber, Amr b. Âs’a (r.a.) dönerek “hadi sen onların arasında hüküm ver” demiştir.¹³⁴ Kanaatimizce bu durum aynı zamanda sahâbenin bilgi seviyesini test etmek anlamına gelmektedir. Muaz b. Cebel’i (r.a.) de Yemen’e gönderirken bilgisini test etmiş ve verdiği cevaplar karşısında memnuniyetini hem sözleriyle hem de elini onun göğsüne vurarak izhar etmiştir. Hız. Peygamber bu ve benzeri söz ve fiilleriyle onları onore etmiştir. Kaynaklarımızdaki menâkıb ve fadâilü’s-sahâbe bölümleri altında bu bağlamda değerlendirilebilecek örnekler çoktur. Sahâbe bu onurlandırmalardan oldukça memnun kalmıştır. Kanaatimizce hoca-talebe arasındaki samimiyeti, sevgi ve saygıyı ve eğitim ve öğretimdeki başarıyı artırmada bu gibi yöntemlerin katkısı büyüktür.

1.11. Sevdirme/Teşvik Etme ve Korkutma/Sakındırma

Kur’an ifadesiyle Hız. Peygamber (s.a.s.) bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir.¹³⁵ İnsanın iki özelliği olan korku ve ümidin (havf ve recâ) dengede tutulması eğitimdeki başarı için önemlidir. Tergîb ve terhîb¹³⁶ yöntemi işte bu dengenin sağlanmasıdır. İnsanların uyarılmasında ayetlerde bu yöntem takip edilmiştir. Hız. Peygamber de bunu eğitim ve öğretim metodunda bir ilke olarak uygulamıştır. Onun tergîb ve terhîb bağlamında söylediği ha-

¹³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20: 124-125, Abdürrezzâk, *Musannef*, 11: 287, *Müsned*’in muhakkiki Şuayb el-Arnaût rivayetinin sahih olduğunu belirtmiştir.

¹³³ Buhârî, “Ta’bir”, 47; Müslim, “Rü’yâ”, 17.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29: 356-357; Hâkim, *Müstedrek*, 4: 88, *Müsned*’in muhakkiki Şuayb el-Arnaût rivayetinin zayıf olduğunu belirtirken Hâkim, isnadının sahih olduğunu zikretmiştir.

¹³⁵ Fussilet, 41/4; el-Bakara, 2/114; Fâtır, 35/24; Sebe’, 34/28.

¹³⁶ Mehmet Görmez, “Tergîb ve Terhîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 508-509.

disleri azımsanmayacak kadar çoktur. Bu da onun bu yöntemi ne kadar çok önemseydiğini göstermektedir. Münzirî (ö. 656/1258), ihlâs, ilim, namaz, alım satım, edep, zühd, cennet ve cehennem gibi konularla ilgili bu anlamdaki 5472 rivayeti bir araya getirmiştir.¹³⁷ Bu yöntem aslında eğitilenleri taltif ve disipline etmektir. Taltif ve disiplinden uzak bir eğitim ve öğretim sisteminin istenen başarıyı göstermesi imkânsızdır. Zira insanın fıtratında ödülleri kazanma cezalardan uzak durma duygusu vardır. Kendisine kulluk etmeyi emreden Yüce Allah'ın cennet ve cehennemi yaratmış olması da bu bağlamda düşünülebilir. Bu yöntem doğru uygulanmadığında olumsuz neticeler doğurabilmektedir. Nitekim küçük başarılarla büyük ödüller tembelliğe sevk edebileceği gibi ölçsüz disiplin cezaları da nefrete sebebiyet verebilecektir. Dolayısıyla dengeli bir yol izlemeye dikkat edilmelidir.

1.12. Vaaz Verme ve Hatırlatma

Yüce Allah bir ayette Hz. Peygamber için, “(Ey Muhammed!), Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğüt/mevize ile davet et...” (en-Nahl 16/125) demiştir. Onun bu emri gereği Allah Resûlü'nün (s.a.s.) eğitim ve öğretim metodunda vaaz ve hutbelerin ayrı bir yeri vardır. O, -çoğunlukla mescitte olmak üzere- her fırsatta sahâbeye vaazlar verir, hitabette bulunurdu. Öğütlerinin zaman ve mekânı yoktu. Seferde veya hazarda verilen bu öğütleri Sahâbiler pür dikkat dinlemiş ve sonrakilere aktarmışlardır.

Örneğin Hanzala (r.a.) “Biz Resûlullah'ın (s.a.s.) yanındaydık. Bize bir vaaz verdi. Cehennemden bahsetti...”¹³⁸ demektedir. İrbâd b. Sâriye (r.a.) da şöyle demektedir: “Allah Resûlü bize namaz kıldırdı, sonra dönerek bize belîğ bir vaaz verdi. Vaazından gözlerimiz yaşardı, kalplerimiz ürperdi...¹³⁹ Dolayısıyla Resûlullah'ın yaptığı vaaz ve irad buyurduğu hutbelerin sahâbenin eğitiminde büyük katkıları olmuştur.

Şunu da belirtmek gerekir ki, onun eğitim ve öğretim metodunda öğrenmenin ve öğretmenin zamanı, mekânı veya yaşı yoktu. Süreklilik esastı, bu sebeple de bu işin emekliliği yoktu. Hz. Peygamber vefatı sırasında dahi ümmetine bir şeyler öğretmiştir. Enes b. Mâlik (r.a.) ile Hz. Ali'nin aktardığına göre onun son öğüdü, “Namazlara ve elinizin altındakilere (zekâta, bakmakla yükümlü olduğunuz kimselerin hukukuna) dikkat edin” olmuştur.¹⁴⁰

¹³⁷ Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1424).

¹³⁸ Müslim, “Tevbe”, 13; İbn Mâce, “Zühd”, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29: 150.

¹³⁹ Ebû Dâvud, “Sünne”, 6; Tirmizî, “İlim”, 16, Tirmizî hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

¹⁴⁰ İbn Mâce, “Vasâyâ”, 1, Elbânî rivayete düştüğü ta'likte sahih olduğunu belirtmiştir.

Eğitimde vaaz ve hatırlatma ne kadar önemli ise bunun devamlı/sürekli olması da o kadar önemlidir.

1.13. Kapsayıcı ve Kesintisiz Eğitim

Medenî bir toplumun oluşmasında ve devam etmesinde kesintisiz ve herkesi kapsayan bir eğitim sistemi gereklidir. Cehalet toplumunu saadet toplumuna dönüştüren Hz. Peygamber'in eğitim metodu bu bağlamda küçük büyük, kadın erkek herkesi kapsayan, belirli bir zaman ve mekânla sınırlı olmayan bir metottu. Sadece mescitte ya da sadece Suffe mektebinde kalanlara has bir metot olmadığı gibi belirli yaştaki insanlara da has değildi. Bu metot içinde herkese yer vardı. Erkeklerle ve kadınlara has programlar olduğu gibi herkese açık düzenli programları vardı. Suffe mektebinde yetişenler ve onun meclisinde düzenli bulunanlar ise özel eğitilirdi. Dört halife başta olmak üzere müksirûndan¹⁴¹ Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, İbn Abbas, İbn Ömer, Cabir b. Abdullah, Hz. Aişe ve Ebû Saîd el-Hudrî (r.anhum) gibi sahâbiler bunlar arasında zikredilebilir.

Eğitimde önemli hususlardan birisi muhatapları her yönden eğitmektir. Bu bağlamda Hz. Peygamber inananları bütün yönleriyle eğitmiştir. İbadetleri öğreterek ruhen, faziletleri öğreterek ahlaken, kültür ve kimlik vererek aklen eğitmiştir. Ayrıca siyasî, askerî, sosyal yönlerden de toplumu eğitmeyi ihmal etmemiştir.

SONUÇ

Başarılı bir eğitim için her şeyden önce hedef kitleyi öğrenmeye teşvik etmek gerekir. Ayet ve hadislerle bunu sağlayan Hz. Peygamber (s.a.s.) söz ve eylemleriyle muhatapları için güzel bir örnek olmuştur. Eğitip öğretmeyi bir görev bildiği için aşkla sarıldığı bu vazifeyi, sevgi ve merhamet temeline oturtmuştur. Eğittiklerine sorumluluklar vererek olgunlaşmalarını sağlamış, bıktırıp usandırmamak için tedricî bir eğitim yöntemi izlemiştir.

Muhataplarını öğrettiklerine odaklamak için benzetme, canlandırma, soru sorma gibi değişik yollara başvurmuş, akıllarına tam yerleşmesi için temsili anlatım, ortama ve muhataba uygun hitabet tarzları seçmiştir. Eğitimde beden dilini de aktif kullanan Allah Resûlü (s.a.s.), insan fıtratındaki korku ve ümidi dikkate alarak tergîb ve terhîb yöntemine sıkça başvurmuş-

¹⁴¹ Müksirûn, çok hadis rivayet eden yedi sahâbi için kullanılan bir ifadedir. Geniş bilgi için bk. Cemal Ağırman, "Müksirûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 534.

tur. Verdiği vaaz ve hutbelerle eğitim ve öğretimini pekiştirmiştir. Herkesi kuşatan, belirli bir zaman veya mekânla sınırlı olmayan eğitimiyle kapsayıcı ve kesintisiz bir yöntem izlemiştir. Kur'an'da olduğu gibi hem beden, hem ruhen, hem de ahlaken inananları eğitmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) uyguladığı Kur'an temelli eğitim metoduyla tarihte benzeri görülmemiş bir başarı elde etmiştir. Onun başarısının arkasındaki ilkelerin günümüz eğitim sistemine ışık tutacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abdulfettâh Ebû Gudde. *er-Resûlü'l-muallim*. Beyrut: Mektebü'l-matbu'âtî'l-İslâmiyye bi Hâleb, 1996/1417.
- Abdullah b. Mübârek, Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî. *ez-Zühhd ve'r-rakâik*. thk. Habîbürrahman el-Azamî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, ts.
- Abdülazîm b. Abdülkavîy el-Munzirî. *et-Terğîb ve't-terhîb*. Beyrut: Mektebetü'l-meârif, 1424.
- Abürrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm. *Musannef*. Thk. Habîbürrahmân el-Azamî. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî-el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403.
- Ağırman, Cemal. "Müksirün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 534. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğeri. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1999/1420.
- Baktır, Mustafa. "Suffe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle nâşirün, 1438/2017.
- Coşkun, Selçuk. *Bir muallim olarak Hz. Peygamber'in insan telakkisi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996.
- Coşkun, Selçuk. *Hiz. Peygamber'in sünnetinde yetişkinlerin eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah. *Sünenü'd-Dârimî*. Thk. Huseyn Selîm Esed. Riyâd: Dârü'l-muğnî, 1420.
- Dölek, Adem. *Edebî Açıdan Hadislerde Teşbih ve Temsiller*. Erzurum: Ekev Yayınevi, 2001.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, ts.

- Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî. *et-Terğîb ve't-terhîb*. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1424.
- Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *Müsned*. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984.
- Ece, Abdurrahman. "Câbir b. Abdullah'ın Hadis Rivayet Metodu". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/1 (17) (Nisan-2017): 336-363.
- Elbânî, Nâsırüddin el-Elbânî. *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*. Riyâd: Mektebetü'l-me'ârif, 2000.
- Elbânî, Nâsırüddin el-Elbânî. *Sahîhu Süneni Ebi Dâvûd*. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1998/1419.
- Görmez, Mehmet. "Tergîb ve Terhîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 508-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Hâkim en-Neysâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah. *Müstedrek*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397/1977.
- İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Müessesetü 'Ulûmî'l-Kur'an/Dâru Kurtuba, 2006/1427.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1952/1372.
- İbn Hamza el-Hüseynî. *el-Beyân ve't-tarîf fi esbâbi vurûdi'l-hadis eş-şerîf*. Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-Arabî, ty.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temîmî el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibban bi Tertibi İbn Belban*. thk. Şuayb el-Arneut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993/1414.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Cize: Müessesetü Kurtuba. 2000/1421.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbakî. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1975.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *ed-Duafâ ve metrûkîn*. thk. Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986/1406.
- Kandemir, M. Yaşar. "Cevâmiü'l-kelim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 440. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kandemir, M. Yaşar. "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 297-299. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-Karâfi. *el-Furûk*. B.y.: Âlemü'l-Kutub, ts.
- Karataş, Mustafa. *Peygamberimizin (s.a.v.) Beden Dili*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Kazancı, Ahmet Lütfü. *Peygamberimizin Hitabeti*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta*. Thk. M. Mustafâ el-A'zamî. Ebû Zabiyy: Müessesetu Zâyid b. Sultân, 2004/1425.
- Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekpûrî. *Tuhfetü'l-ahvezî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünen*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1420.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları, 1994.
- Saka, Şevki. "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLII. (2001): 59-76.
- Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî. *et-Tebyîn liesmâi'l-müdellesîn*. thk. Yahya Şefik Hasan. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986/1406.
- Suyûtî, Celalüddîn es-Suyûtî. *el-Luma' fî esbâbi vurûdi'l-hadis*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mü'cemü'l-evsat*. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mü'cemü'l-kebîr*. Mûsul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî. *Müsned*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî. Mısır: Darü Hecer, 1999/1419.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî/el-Câmi'us-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerkleri. Beyrüt: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1962/1382.

- Tomar, Cengiz. “Yemen”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 43: 406-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Türcan, Talip. “Tedric”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 265-267. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yusuf el-Kardavî. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Hanifi Akın. İstanbul: Nida Yayınları, 2008.